

Maciej Kokociński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Marek Pawlak

Akademia Obrony Narodowej w Warszawie

WOJSKOWE MISJE ZAGRANICZNE JAKO ŚRODOWISKO SOCJALIZACJI ŻOŁNIERZY STRESZCZENIE

Podstawowym celem artykułu jest socjologiczna diagnoza sytuacji społecznej, w której znaleźli się uczestnicy zagranicznych misji wojskowych podczas realizacji swoich zadań poza granicami kraju. Działania związane ze służbą wojskową w innym kręgu kulturowym prowadzą do zmian w sposobie realizacji ról społecznych. Zmiany te można zdefiniować jako pewnego rodzaju wtórną socjalizację. W momencie powrotu do kraju żołnierze redefiniują zakres i sposób realizacji najważniejszych ról społecznych (zawodowych, rodzinnych, funkcjonowanie w kręgach przyjacielsko-towarzyskich i sąsiedzkich) wyznaczających ich codzienną egzystencję, co w przyszłości może skutkować odmiennym wzorem zachowań i interakcji społecznych.

Słowa kluczowe:

uczestnictwo społeczne, kontakty międzykulturowe, szok kulturowy, socjalizacja.

Wstęp

Celem niniejszego opracowania jest próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, w jakim zakresie obecność polskich żołnierzy na misjach zagranicznych może przyczynić się do zmian ich społecznego uczestnictwa po powrocie do kraju? Tak sformułowany problem główny badań jest bardzo obszerny i wynika z przyjętych wcześniej założeń, że realizacja zadań związanych ze służbą wojskową w ramach innego kręgu kulturowego prowadzi do zmian w sposobie realizacji ról społecznych. Pojawia się zatem pytanie o charakter owych zmian. Precyzyjnie rzecz ujmując, warto zastanowić się nad tym, z jakimi problemami natury społeczno-kulturowej mają styczność żołnierze podczas realizacji zadań w ramach zagranicznych misji wojskowych. Posta-

wienie tego zagadnienia implikuje przyjęcie kolejnego ważnego założenia, iż styczność z innym kręgiem kulturowym będzie prowadziła do zmian w funkcjonowaniu żołnierzy po ich powrocie z misji do kraju. Zarysowane w ten sposób pole badawcze w przypadku przeprowadzenia kolejnych badań umożliwia rozpoznanie przyczyn określonych zachowań, które mogą przyczynić się do zmian postaw uczestników zagranicznych misji wojskowych po ich zakończeniu. Sprawdzenie tej relacji wykracza jednak poza ramy artykułu, który jest próbą nakreślenia pewnego rodzaju warunków wstępnych — sytuacji społecznej będącej punktem wyjścia do refleksji nad aktualnymi problemami byłych uczestników tego rodzaju misji.

Uczestnictwo społeczne (socjalizacja) jako kategoria analizy

Jednym z pojęć, których implementacja pozwoli na zrozumienie mechanizmu zmian, jakie powoduje w życiu żołnierzy obecność na zagranicznych misjach wojskowych, jest socjologiczne ujęcie uczestnictwa społecznego. Jerzy Modrzewski określa nim „istotę społecznej rzeczywistości, uznając, że istnieje ona i manifestuje się w społecznym uczestnictwie i współdziałaniu jednostek — osób społecznych — mających byt realny (jako osoby fizyczne) oraz ideacyjny (w kulturze symbolicznej i świadomości społecznej), lecz manifestujących swoją realną obecność społeczną w świadomości i zachowaniach osób realnie uczestniczących w życiu układu społecznego, ze względu na który owo uczestnictwo jest rozpatrywane”¹. Z definicji tej wynika, że społeczny byt jednostek polega na rekonstrukcji wzorów postaw i wartości w wyniku interakcji z innymi uczestnikami życia społecznego². Ma to miejsce również w przypadku co najmniej pięciu istotnych typów relacji występujących wśród uczestników wojskowych misji zagranicznych. Tak więc można tutaj wyróżnić relacje pomiędzy:

- a) żołnierzami a ludnością zamieszkałą na terenie objętym działaniami wojskowymi,
- b) żołnierzami w ramach tego samego kontyngentu wojskowego,
- c) żołnierzami wywodzącymi się z różnych grup narodowych (kontyngentów),
- d) najbliższą rodziną i przyjaciółmi w czasie trwania misji,

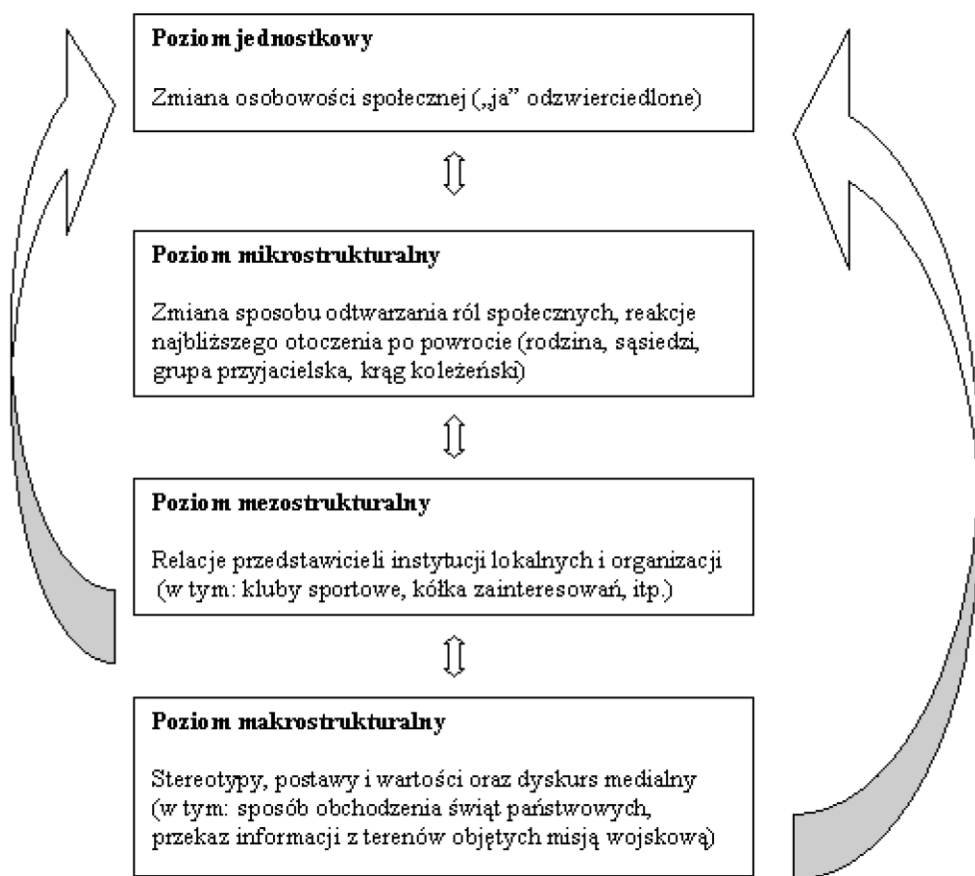
¹ J. Modrzewski, *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 51.

² W tym rozumieniu pojęcie to jest tożsame z socjologicznym ujmowaniem procesu socjalizacji.

e) żołnierzami a ich otoczeniem społecznym po powrocie z misji.

W artykule najważniejszym punktem analizy sytuacji uczestników misji wojskowych jest próba odtworzenia przyczyn wystąpienia indywidualnych zmian wynikających z kontaktów międzykulturowych. Pozostałe wymiary analizy wymagają całościowego, ale odrębnego studium teoretyczno-metodologicznego uwzględniającego wpływ obecności na misji na funkcjonowanie jednostek w obrębie różnych poziomów życia społecznego. Zwłaszcza ostatni punkt wymaga odrębnych badań, których celem byłaby empiryczna rekonstrukcja wymiarów zróżnicowań uczestnictwa społecznego żołnierzy mierzonych po ich powrocie z wojskowych misji zagranicznych.

Większość publikacji naukowych dotyczących sytuacji polskich żołnierzy po powrocie z zagranicznych misji wojskowych uwzględnia fakt wystąpienia ewentualnych zmian w zachowaniu żołnierzy, lokując ich powody po stronie przebywania uczestników takich misji w warunkach zagrażających życiu i zdrowiu, co może odbijać się negatywnie na dobrostanie psychicznym żołnierzy. Jednak warto zastanowić się także, w jaki sposób kontakt z odrębnym systemem kulturowym wpłynie na modyfikację zachowań, wartości i postaw w codziennym życiu żołnierzy, zarówno podczas trwania misji, jak i po powrocie do kraju. Dodatkowo na ich funkcjonowanie wpływają czynniki ponadindywidualne, związane z postawami wobec wojska jako instytucji oraz zagranicznych misji wojskowych w całym społeczeństwie. Aby zobrazować charakter tychże relacji, można posłużyć się schematem przedstawionym na rysunku 1.

Rys. 1. Poziomy analizy zmian w wymiarach uczestnictwa społecznego żołnierzy uczestniczących w zagranicznych misjach wojskowych

Opracowanie własne.

Założeniem tkwiącym u podstaw analizy pierwszego poziomu potencjalnych zmian jest to, że funkcjonowanie żołnierzy w warunkach zagranicznych misji wojskowych może prowadzić do zmian ich osobowości społecznej. Wynika to przede wszystkim ze specyficznej sytuacji zarówno w aspekcie uczestniczenia w sytuacji bezpośredniego zagrożenia utraty życia i zdrowia, jak i kontaktów z innym kręgiem kulturowym. W pewnym sensie można domniemywać, że przebywanie w tego rodzaju warunkach będzie skutkowało zmianami w obszarze własnej osobowości. Mechanizm zmian osobowości podyktowany wpływem grup, z którymi styka się jednostka, został opisany przez Charlesa Hortona Cooleya jako konstruowanie własnej

tożsamości na zasadzie „społecznego lustra”, czyli „jaźni odzwierciedlonej”. Autor ujmuje ten proces w następujący sposób: „W ramach pewnej bardzo obszernej i interesującej nas klasy przypadków społeczne odniesienie przybiera formę dość konkretnego wyobrażenia tego, jak czyjaś jaźń — to znaczy jakakolwiek idea, którą on przyswaja — pojawia się w jakimś konkretnym umyśle, a rodzaj uczucia wobec siebie samego, jaki ów ktoś posiada, jest określony przez postawę wobec tej jaźni przypisaną temu innemu umysłowi. Jaźń społeczna tego typu mogłaby być nazywana jaźnią odbitą lub odzwierciedloną: każdy dla każdego zwierciadłem. Odzwierciedla innego, który przed nim przechodzi”³. Oczywiście nie jest tak, że cała rzeczywistość społeczna jest kalką obecną w świadomości jednostki. Raczej modyfikacje zachowań, idei i postaw są konstruowane w oparciu o reakcje innych osób. W tym przypadku zmiany powodowane zetknięciem z innym kręgiem kulturowym mogą wpływać na transformację osobowości żołnierza zgodnie z oczekiwaniami, jakie realnie lub potencjalnie są do niego adresowane przez innych uczestników misji.

Oprócz mechanizmu kształtowania własnej tożsamości jako efektu styczności społecznej warto przywołać koncepcję, która w bezpośredni sposób nawiązuje do procesu internalizacji wartości i postaw w ramach grup społecznych. Jest nią teoria grup odniesienia Roberta K. Mertona. Autor zastanawiał się nad prawidłowościami zachowań mającymi swoje źródło w funkcjonowaniu w ramach grup społecznych, z którymi jednostka się porównuje i czerpie normy zachowań. Podbudowę empiryczną tychże obserwacji stanowiła praca Samuela A. Stouffera i współpracowników pt. „The American Soldier”. Dla Mertona grupa odniesienia wyznacza miejsce jednostki w strukturze grupy, kształtując sposób przyswajania wartości, obraz samego siebie oraz umiejętność obiektywnego rozpoznania sytuacji. W przypadku analizy sytuacji amerykańskich żołnierzy autor ten ustalił trzy ogólne wskaźniki informujące o relacjach występujących pomiędzy członkami grup społecznych. Po pierwsze należy wziąć pod uwagę relację pomiędzy prestiżem i autorytetem w grupie w kontekście pojawienia się w niej nowych osób. Po drugie istotny jest poziom występowania oraz typ motywacji związanych z uczestnictwem w grupie. Po trzecie należałoby się przyjrzeć wartościom oraz więziom istniejącym w badanym zbiorze osób⁴. Te trzy typy wskaźników

³ C. H. Cooley, *Jaźń społeczna. Znaczenia „ja”*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Wyd. Znak, Kraków, 2006, s. 526.

⁴ R. K. Merton, *Teoria socjologiczna a struktura społeczna*, PWN, Warszawa 2002, s. 306–315.

mogą obrazować zmiany, jakie zachodzą w osobowości żołnierzy, a które rozpoczynają się już podczas trwania misji. Dodatkowo warto zauważyć, że funkcjonowanie żołnierzy w ramach zagranicznych misji wojskowych przebiega w pewnego rodzaju izolacji społecznej. Przebywają oni w ograniczonej przestrzeni społeczno-kulturowej, co wzmacnia znaczenie grupy odniesienia dla procesu przekazywania norm i wartości.

Zmiany na następnym poziomie uczestnictwa społecznego żołnierzy dotyczą ich najbliższego otoczenia, czyli rodziny, grupy przyjacielskiej czy kręgu sąsiedzkiego. Najbardziej interesująca poznawczo jest tutaj hipoteza dotycząca poziomu ostracyzmu społecznego wynikająca z występowania stereotypowego obrazu żołnierza-uczestnika misji, zwłaszcza w relacjach pomiędzy dalszą rodziną, przyjaciółmi, znajomymi czy sąsiadami. Można przyjąć, że wraz ze wzrostem dystansu emocjonalnego pomiędzy żołnierzem a jego otoczeniem społecznym będzie wzrastał ostracyzm społeczny wobec uczestnika misji. W krytycznych okolicznościach może dochodzić do sytuacji, którą Erving Goffman definiuje z wykorzystaniem socjologicznej kategorii obcego. Jego zdaniem „W zetknięciu z obcym może wyjść na jaw, że ma on jakiś atrybut różniący go od innych członków przypisanej mu kategorii, który czyni go osobą mniej pożądaną społecznie. W skrajnych przypadkach z powodu tej cechy ów obcy może być uznawany za osobę z gruntu złą, niebezpieczną lub słabą. W ten sposób przeciętny zdrowy człowiek ulega w naszym umyśle swoistej redukcji, stając się kimś naznaczonym, niepełnowartościowym”⁵. Można to określić mianem piętna. Co istotne, piętno nie jest atrybutem danej osoby, należy je raczej traktować jako pewnego rodzaju relację społeczną o pejoratywnym charakterze. W tym sensie uczestnictwo społeczne na poziomie mikrostrukturalnym może być odbierane przez uczestnika misji w kategoriach stygmatyzacji nawet w sytuacji braku zewnętrznych oznak świadczących o uczestnictwie w misji w przeszłości (np. kalectwa).

Mechanizm stygmatyzacji, czy inaczej nabywania owego piętna, może być uwidoczniiony w stosunkach społecznych uczestników misji podczas kontaktów z instytucjami, takimi jak urzędy, służba zdrowia czy organizacje lokalne funkcjonujące na poziomie mezostruktur społecznych. Może dochodzić do sprzężenia wpływów istniejących na poziomie mikrostruktur ze stereotypami występującymi w społeczeństwie rozumianym jako całość. Warto

⁵ E. Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007, s. 32.

również zauważyć, że instytucje te wpływają na uczestnictwo społeczne żołnierzy na poziomie mikrostrukturalnym (szerszej rodziny czy grupy rówieśniczej).

Na ostatnim poziomie analizy form społecznego uczestnictwa uwiidocznia się postawa całego społeczeństwa wobec uczestników wojskowych misji zagranicznych. Jest ona wynikiem wpływu bardzo wielu czynników, w tym przekazu medialnego. Postawę tę ukształtowała również dyskusja nad losem weteranów wojny w Wietnamie. Jej efekt widoczny był między innymi w filmach Olivera Stona *Urodzony 4 lipca* czy Roberta Zemeckisa *Forest Gump*. Zwrócono w nich szczególną uwagę na sytuację weteranów oraz podjęto próbę odmitologizowania wzoru osobowego żołnierza na osi weteran — bohater. Jednak dyskurs publiczny dotyczący kwestii weteranów w pewien sposób utrudnia zmianę postaw wobec nich samych przez resztę społeczeństwa. Prawdopodobnie istnieje następująca zależność: wraz ze wzrostem dystansu społecznego pomiędzy statystycznie pojmowanym mieszkańcem kraju a uczestnikiem misji wzrasta pozytywna postawa wobec niego samego. Jednak gdy pojawia się on w bezpośrednim środowisku społecznym mogą ujawniać się elementy relacji analogiczne do opisywanej goffmanowskiej koncepcji piętna. Dodatkowo na poziomie dyskursu publicznego mocno podkreślony zostaje fakt, iż weteran to osoba, która ma zewnętrzne oznaki odniesionych w skutek działań wojennych obrażeń w sensie fizycznym i psychicznym. Nagromadzenie informacji o zespole stresu bojowego jako efektu obecności w kręgu działań wojennych doprowadziło w pewnym sensie do przekonania, że wszystkie wysiłki związane z pomocą weteranom powinny zostać zogniskowane na specjalistycznej pomocy ze strony lekarzy i psychologów.

Taka sytuacja nakłada się niejako na proces opisany przez Michela Foucaulta w książce pt. *Narodziny kliniki*. Autor dowodzi w niej, że na przestrzeni dziejów medycyna stała się polem wiedzy dotyczącym zarówno stanu choroby, jak i zdrowia, a także kreuje model człowieka normalnego w rozumieniu zdrowego czy szczęśliwego⁶. To zjawisko medykalizacji świadomości społecznej wprowadziło do dyskursu dotyczącego weteranów nową jakość. Zgodnie z tym, że każdy weteran ma dającą się określić dysfunkcję, można im pomóc, korzystając z wyspecjalizowanych instytucji pomocy medycznej, a co za tym idzie — odpowiedzialność za postawy i opinie o ich sytuacji życiowej dotyczy w większym stopniu pola szeroko rozumianej pomocy medycznej niż systemu wartości i norm istniejących we współczesnym

⁶ M. Foucault, *Narodziny kliniki*, Wyd. KR, Warszawa 1999, s. 57–58.

społeczeństwie. Oczywiście jest również to, że media w sposób bezpośredni kształtują obraz weterana, bazując na dwubiegunowym charakterze przekazu (bohater versus przestępca wojenny). Przekaz ten ma mieć wydźwięk sensacji i jest konstruowany tak, by był atrakcyjny dla masowej publiczności. Jednak należy pamiętać, że przekaz medialny dotyczący wydarzeń na polu walki jest nadawany w czasie rzeczywistym i z pewnością pojawi się w formie informacji zwrotnej w grupie osób, których bezpośrednio dotyczy, zarówno poprzez media, jak i przez informacje otrzymane od rodziny i przyjaciół, z którymi kontaktują się żołnierze podczas pobytu na misji.

Funkcjonowanie żołnierzy w warunkach kontaktów międzykulturowych

Styczność przestrzenna z mieszkańcami regionów o odmiennych wzorach i wartościach kultury może także prowadzić do pewnego rodzaju zaburzeń emocjonalnych. O wpływie kultury na kształtowanie oraz zmianę podstawowych zrębów osobowości pisał Ralpf Linton w swojej książce pt. *Kulturowe podstawy osobowości*. Autor podkreślał w niej, że ten wpływ jest obecny w połączonym systemie wartości i postaw uruchamianych jako reakcja na nowe sytuacje⁷. Wartość w tym rozumieniu należy tłumaczyć jako pewien element tożsamy dla wielu zdarzeń, który przyczynia się do powstania ukrytych reakcji. Postawa zaś to reakcja powodowana istnieniem owych ukrytych stanów emocjonalnych. Wynika z tego, że wartości i postawy mogą być rozumiane jako rodzaj bodźca — reakcji. To, czy dana reakcja wystąpi, zależy w głównej mierze od ładunku emocjonalnego towarzyszącego wartości, której jest przyczyną. Zgodnie z tą koncepcją „Zachowanie, które jest niezgodne z systemem jednostki, wzbudzi w niej reakcje leku, gniewu lub przynajmniej dezaprobaty. Odnosi się to zarówno do jej własnego zachowania, jak i zachowania innych osób. Zatem jednostka, która wykonuje czynność sprzeczną z którymkolwiek ze swych utrwalonych systemów wartości — postawy, będzie doświadczała znacznych zaburzeń emocjonalnych, zarówno przed wykonaniem tej czynności, jak i potem. [...] Zaburzenie takie będzie zmniejszało się w miarę powtarzania czynności, lecz będzie odnawiało się w każdej nowej sytuacji, obejmując dany szczególny system”⁸. Co więcej, zdaniem Lintona mechanizm taki ujawni się nawet wówczas, gdy działanie takie nie będzie sankcjonowane karą. Analogicznie kwestia ta przedstawia się w przypadku działań o charakterze zbiorowym. Czynności

⁷ R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, PWN, Warszawa 2000, s. 134–135.

⁸ Tamże, s. 136.

podejmowane przez innych ludzi, które są sprzeczne z uwewnętrznionym wcześniej systemem kulturowym wartość — postawa, będą wzbudzały reakcje emocjonalne nawet wówczas, gdy w bezpośredni lub pośredni sposób nie powodują stanu zagrożenia dla jednostki. Innymi słowy, jednostka w pewien sposób przenosi ładunek emocjonalny, bazując na swych wcześniejszych doświadczeniach. Zarysowany model relacji w kontaktach z osobami i grupami społecznymi w innych kręgach kulturowych można z powodzeniem zastosować do analizy przyczyn zmian, jakie zachodzą w żołnierzach w wyniku realizacji zadań podejmowanych w ramach zagranicznych misji wojskowych. To, w jakim stopniu określone zdarzenia będą powodowały ujawnienie reakcji emocjonalnych, zależy od poziomu socjalizacji norm, wartości i postaw.

Kolejnym pojęciem, które warto przytoczyć w kontekście analizy ewentualnych przyczyn zmian postaw lub zachowań żołnierzy, jest koncepcja szoku kulturowego. Zdaniem Barbary Czarneckiej jest to jeden z etapów adaptacji jednostki do nowych warunków, a samo pojęcie stworzył w 1960 roku antropolog Karl Oberg⁹. Szok kulturowy jest zjawiskiem indywidualnym, doświadczanym w wyniku zetknięcia ze środowiskiem społecznym o odmiennych wartościach i normach. Przejawia się w niezrozumieniu zasad, jakie funkcjonują w tym nowym środowisku. Prowadzi to do niezdecydowania, lęku i frustracji, a co za tym idzie — zmęczenia oraz poczucia braku kontroli własnych zachowań oraz przewidywania kierunków zachowań innych ludzi.

Etap szoku kulturowego jest częścią procesu akulturacji. Proces ten przebiega zatem w ścisłym związku z czasem przebywania w odmiennym kręgu kulturowym. Dlatego też fazy akulturacji rozumianej jako przyjęcie obcych wzorców za własne w wyniku zetknięcia jednostki z innym kręgiem kultury posłużyły za wyznacznik zmiany sytuacji społecznej uczestników misji. Należy dodać, że zjawisko szoku kulturowego w Siłach Zbrojnych RP jest pojęciem nieznanym, a w konsekwencji jest nieobecne w dyskusji na temat zmian funkcjonowania społecznego żołnierza w operacjach poza granicami kraju. Dla zilustrowania tego procesu można posłużyć się następującym schematem.

⁹ B. Czarnecka, *W poszukiwaniu oznak szoku kulturowego — polskie imigrantki w Wielkiej Brytanii*, [w:] „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica”, 2012, IV, Vol. 2, s. 120.

Rys. 2. Fazy procesu akulturacji

Źródło: M. Bartosik-Purgot, *Otoczenie w biznesie międzykulturowym*, PWE, Warszawa 2006, s. 179.

Pojawia się zatem pytanie, w jakim stopniu pobyt na wojskowych misjach zagranicznych może przyczynić się do zmian społecznego uczestnictwa żołnierzy zarówno podczas trwania misji, jak i po jej zakończeniu? Próbę odpowiedzi na tak postawione pytanie dostarczą badania empiryczne zrealizowane z zastosowaniem zaprezentowanej poniżej metodologii badań.

Metodologia badań własnych

W prowadzonych poza granicami Polski operacjach o różnym charakterze i pod auspicjami różnych organizacji brało udział do tej pory ponad sto tysięcy żołnierzy i pracowników wojska¹⁰. W ramach badań własnych z zakresu wpływu czynników kulturowych na prowadzenie operacji wojskowych poza granicami kraju pojawił się szereg zjawisk istotnie powiązanych z uczestnictwem społecznym. Opisane powyżej analizy teoretyczne oraz przyjęte założenia i postawione hipotezy zostały poddane empirycznej weryfikacji z wykorzystaniem dwóch podejść badawczych.

¹⁰ Por. M. Schwarzgruber, *Krok do systemu*, „Kurier Weterana”, nr 1, [online], http://centrum-weterana.mon.gov.pl/plik/file/KURIER_nr1.pdf [dostęp 10.09.2016].

Podejście jakościowe

W badaniach jakościowych zastosowano technikę wywiadu swobodnego oraz obserwacji. Badania te wykonano podczas zajęć dydaktycznych prowadzonych w Wyższej Szkole Bezpieczeństwa oraz Akademii Obrony Narodowej w Warszawie, których studentami byli żołnierze uczestniczący w zagranicznych misjach wojskowych. Zebrany w ten sposób materiał empiryczny posłużył do udzielenia odpowiedzi na pytanie, jakie czynniki są charakterystyczne dla faz obecności żołnierzy na zagranicznych misjach wojskowych oraz w jaki stopniu obecność na misji wpływa na ich uczestnictwo społeczne. Dodatkowym źródłem informacji były wyniki badań prowadzone przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych w WCEO.

Podejście ilościowe

Techniką zastosowaną w badaniach ilościowych była ankieta audytoryjna. Badania przeprowadzono w maju 2012 roku na próbie 512 uczestników wojskowych misji zagranicznych. W analizie zmian społecznego uczestnictwa żołnierzy wykorzystano wskaźnik informujący o najczęściej występujących problemach związanych z kontaktami międzykulturowymi. Zebrano odpowiedzi respondentów udzielone na pytanie ankietowe zamieszczone w następującej formie: „W tej części ankiety zostały zamieszczone pytania dotyczące częstotliwości występowania nieporozumień czy konfliktów powstałych w momencie zetknięcia się Pana/Pani z mieszkańcami regionów, w których realizowane są zadania polskiego kontyngentu wojskowego. Jak często spotkał(a) się Pan/Pani z problemami w kontaktach z miejscową ludnością wynikającymi z następujących kwestii?”. Kafeteria odpowiedzi została zbudowana w taki sposób, by uzyskać odpowiedź na pytanie, które wymiary życia społecznego miejscowej ludności stwarzają największe trudności żołnierzom podczas realizacji ich zadań. Każdy z wymiarów został zoperacjonalizowany tak, by uzyskać informacje o różnicach pomiędzy poszczególnymi wymiarami i o pozycjonowaniu przez żołnierzy kwestii związanych z następującymi aspektami ich kontaktów z rodzimą ludnością: politycznym, ekonomicznym, symboliczno-kulturowym, władzy lokalnej oraz stosunków społecznych¹¹. W operacjonalizacji zastosowano pięciostopniowy wariant skali Rensisa Likerta.

¹¹ Pełne wyniki tego badania zostały opublikowane w książce Marka Pawłaka *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Wyd. Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2013.

W wyniku wykorzystania opisanej metodologii uzyskano informacje służące do opisu sytuacji żołnierzy uczestniczących w zagranicznych misjach wojskowych. W dalszych analizach abstrahuje się od okoliczności, w których oddziaływanie stresu prowadzi do mniej lub bardziej nieodwracalnych zmian w kondycji psychofizycznej uczestników misji. Chodzi raczej o przyjrzenie się ogólnemu procesowi, w którym zetknięcie z innym systemem kulturowym skutkuje zmianą światopoglądu, wartości oraz ocen zarówno samych żołnierzy, jak i środowiska społecznego.

Profil społeczno-demograficzny uczestników misji

Ze względu na historię obecności polskich żołnierzy na misjach w badanej grupie respondentów wystąpił procentowo największy udział tych, którzy przebywali na misji w Afganistanie. Prawie trzy czwarte populacji badawczej wskazuje na ten kraj. Co trzeci badany przebywał na misji w Iraku, a prawie trzynastą część uczestniczyło w działaniach w rejonie Bałkanów. Ponadto statystycznie co dziesiąty był w Czadzie, co dwunasty w Libanie, a dziesięciu pełniło służbę na Wzgórzach Golan. Nieliczne osoby (jedna lub dwie) przebywały na misjach w innych regionach świata. Taki rozkład populacji badawczej determinuje analizy i wnioski ograniczające się w większości do misji w Iraku i Afganistanie.

Pierwsze kryterium struktury społecznej ankietowanych stanowiła płeć. Ogółem na 512 osób poddanych badaniu prawie 95% stanowili mężczyźni. Wynika to przede wszystkim z uwarunkowań systemowych, gdyż kobiety-żołnierze pojawiły się w Wojsku Polskim i w składach PKW w 2003 roku, kiedy pierwsze absolwentki zaczęły opuszczać mury uczelni wojskowych. Ich udział w misjach poza granicami kraju osiągnął szczytową wielkość w 2010 roku, gdy na misje skierowano 111 kobiet, co stanowiło 2,22% wszystkich uczestników¹². Kolejnym kryterium analizy był wiek. Z zebranych danych wynika, że najmłodszy uczestnik miał 19 lat, a najstarszy 75. Jest to możliwe, ponieważ osoba wypełniająca ankietę i deklarująca wiek 75 lat w 1995 roku była w wieku 58 lat (uczestnik misji na Bałkanach). Średnia wieku respondentów wyniosła 33 lata. Prawie 90% ankietowanych zamknęło się w granicach 25–44 lat. Następne kryterium charakterystyki oparto na wskaźniku stażu pracy w wojsku. Z zebranych danych wynika, iż koreluje on z wiekiem badanych, w związku z tym

¹² B. Szubińska, *Udział polskich kobiet w misjach pokojowych i stabilizacyjnych*, WCEO, Warszawa 2014, s. 26.

dziewięciu na dziesięciu respondentów ma staż służby między 3 a 20 latami. Minimalny staż zaznaczony przez badanego to jeden rok, maksymalny 37 lat. Badani ze względu na doświadczenie w misjach zdecydowanie plasują się między liczbą 2 a 3 — ta grupa stanowiła około 44% respondentów. Prawie połowa uczestniczyła w jednej misji.

W syntezie wszystkich kryteriów, którymi została objęta próba badawcza, można określić średni profil respondenta, którym jest mężczyzna, najczęściej szeregowy zawodowy, rzadziej podoficer lub oficer młodszy, w wieku 33–34 lat, mający za sobą dziesięcioletnią służbę wojskową oraz dwie misje poza granicami kraju, o łącznym czasie przebywania na nich półtora roku. Ma wykształcenie średnie z maturą lub wyższe studia magisterskie. Zdecydowana większość żołnierzy zawodowych przebywających na misjach rekrutuje się z grupy o stażu powyżej 12 lat, natomiast żołnierzy kontraktowych z grupy między 3. a 11. rokiem służby. Jest to zrozumiałe ze względu na fakt, iż 11 lat temu wprowadzono służbę kontraktową. Profil respondenta pokazuje nam osobę młodą, która najczęściej ma rodzinę i znajduje się w okresie najbardziej intensywnego rozwoju zawodowego i społecznego.

Przebieg misji — fazy

Wśród wielu kręgów zawodowych potencjalnie narażonych na doznanie szoku kulturowego i powiązane z tym zjawisko uczestnictwa społecznego żołnierze biorący udział w misjach są traktowani jako wyjątkowy przypadek. Wynika to z warunków służby. Żołnierze to „osoby mające bezpośredni kontakt z innymi kulturami w ekstremalnych warunkach. Są to bowiem zazwyczaj akcje zbrojne w państwach goszczących. Bardzo często niebezpieczeństwo i napięta sytuacja są przyczyną zaniku euforii, która występuje podczas pierwszych tygodni pobytu za granicą. W przypadku omawianej grupy osób proces adaptacji w odmiennych warunkach kulturowych może znacznie odbiegać od panujących schematów. Jest to spowodowane niecodzienną sytuacją, która wywołuje niespodziewane zachowania ludzkie”¹³. Dlatego na szczególną uwagę zasługuje zmieniające się doświadczenie w trakcie różnych etapów misji. Na etapie przygotowań sytuacja wymaga, by myśleć inaczej, ale także starać się zaadaptować, podjąć wyzwanie w wymiarach społecznym i emocjonalnym. Czynniki emocjonalne

¹³ M. Bartosik-Purgot, *Otoczenie w biznesie międzykulturowym*, PWE, Warszawa 2006, s. 179.

(radość, smutek, akceptacja, gniew, strach) są reakcjami, które mogą wystąpić w odpowiedzi na zmianę sytuacji, czyli formę stresu, którego doświadczamy, kiedy zostajemy skonfrontowani z czymś, czego nie znamy.

Powyższe zagadnienia pojawiają się we wspomnieniach uczestników PKW Irak w trakcie IV zmiany: „[...] codzienny stres przebywania w rejonie toczących się walk, codzienne narażanie zdrowia i życia, codzienne obcowanie z bronią powoduje, że niebezpieczeństwo zachowań ryzykownych w sytuacji nierozpoznanego stresu osobistego rośnie [...]. Kłopoty osobiste i rodzinne są jednymi z najczęściej pojawiających się rodzajów problemów w trakcie misji. Oddalenie, brak możliwości reagowania w sytuacji kryzysowej w rodzinie”¹⁴.

W wielu rozważaniach dotyczących zmian dokonujących się wśród uczestników misji zapomina się o tzw. fazie zerowej, podczas której żołnierze przygotowują się do misji. Okres ten, choć odbierany pozytywnie ze względu na dodatkowe elementy szkoleniowe, powoduje stopniowe pojawianie się kryzysów uczestnictwa społecznego, ze względu na ukierunkowanie wszystkich działań na wykonanie jednego zadania. Ma to wpływ na życie rodzinne i możliwość uczestniczenia w życiu społecznym charakterystycznym dla „normalnego” trybu szkoleniowego.

Po tym okresie następuje przejście do fazy pierwszej i pojawienie się żołnierzy na arenie przyszłych działań. Większość kontaktów w nowym miejscu jest odbierana pozytywnie i stymulująco, a negatywne zjawiska są marginalizowane i pomijane. Wśród uczestników przeważają czynniki pozytywnego nastawienia wynikającego z pewnych projekcji przed wyjazdem, tj. uzgodniona z rodziną chęć poprawy sytuacji materialnej, odgrywanie ważnej roli uczestnika misji, bycie razem w grupie kolegów oraz jasno określona perspektywa czasowa (czas rotacji jest z góry określony, wynosi sześć miesięcy). Niestety, faza ta nie trwa długo i zazwyczaj następuje po niej inna faza, w której osoba zaczyna zdawać sobie sprawę, że nie wszystkie odbierane bodźce powodują stymulację pozytywną. Na tym etapie realizowane czynności wiążą się jednak z silnym stresem wynikającym z pokonywania trudności adaptacyjnych.

Monotonia życia w bazie, narażenie na niebezpieczeństwa związane z prowadzonymi działaniami (szczególnie widoczne w jednostkach bojowych), niezrozumienie lokalnej społeczności, jej wrogość, pojawiające się problemy rodzinne i brak możliwości bezpośredniego wpływu na ich

¹⁴ *Zapiski irackie. Relacje i wspomnienia uczestników IV zmiany PKW Irak*, red. W. Skrzypczak, M. Zieliński, Żagań 2006, s. 277.

rozwiązanie zmienia postrzeganie uczestnictwa społecznego. Warto się w tym miejscu odwołać do opisu kontekstu codziennego życia uczestników misji zawartego w publikacji Wojciecha Grzędzińskiego *Pustka*. Autor przedstawia tę sytuację w następujący sposób: „Pół roku w betonie. Wśród HESCO, worków z piaskiem i pyłu. Wszechobecnego pyłu. Patrząc tylko na szaroburą przestrzeń rodem z apokaliptycznego snu. Pomiędzy bezosobowymi konstrukcjami wojny. To codzienna rzeczywistość żołnierzy, którzy wchodząc w skład polskiego kontyngentu wojskowego, służą na misji w Afganistanie. Tylko garstka z nich przez czas sześciu, siedmiu miesięcy pobytu na misji wyjeżdża na akcje bojowe. Pozostali stłoczeni w małych bazach na kwadracie o obwodzie 3700 m oglądają tylko surrealistyczny krajobraz. Świat zewnętrzny widzą tylko, wdrapując się na mur bazy. Oglądając życie codzienne, patrzą na nierzeczywistość, której nie mają szansy dotknąć. Zwykłe czynności codzienne doprowadzają do poziomu rytualnego. By zabić czas. By każda czynność trwała jak najdłużej. By jak najmniej myśleć o zagrożeniach. By otoczenie i ciągle zagrożenie nie wżarło się w głowę. By surowość otoczenia i jałowość przestrzeni nie zdehumanizowały ich myślenia. Ten czas zostawia piętno. Kłopoty z adaptacją, problemy w kontaktach z bliskimi, chęć izolacji i poczucie niezrozumienia. To najczęstsze problemy żołnierzy powracających do kraju. Pustka otoczenia znalazła swoje miejsce”¹⁵.

Dodatkowo wśród uczestników pojawia się często, szczególnie za sprawą mediów, poczucie niezrozumienia i wyobcowania w środowisku krajowym. Dowodem na to są badania przeprowadzone przez Wojskowe Biuro Badań Społecznych WCEO w 2014 roku, z którego „wynika, że zdaniem ponad połowy uczestników misji sprawy dotyczące działań w Afganistanie są poruszane w mediach wystarczająco często (58%). Jednocześnie wśród ankietowanych dominował pogląd, że polskie media przedstawiają tę problematykę w sposób nieobiektywny (52%), a forma przedstawiania informacji buduje negatywny wizerunek weteranów misji w Afganistanie”¹⁶. Pojawia się wtedy uczucie alienacji, któremu towarzyszy wzrastające poczucie dezorientacji i frustracji oraz efekt zwrotny w postaci braku akceptacji dla swoich działań w środowisku krajowym. Na to wszystko nakładają się działania rebeliantów, którzy wykorzystując na przykład okres wyborów parlamentarnych, oddziaływały na sytuację w Polsce. Tak było

¹⁵ W. Grzędziński, *Pustka*, Warszawa 2015, s. 86.

¹⁶ K. A. Groniek, *Wsparcie społeczne żołnierzy powracających z misji poza granicami kraju*, „Biuletyn” WCEO, 2014, nr 2, s. 41.

w trakcie VII zmiany, kiedy zginęło sześciu żołnierzy, setka została ranna, a drugie tyle wróciło do kraju przed czasem z tzw. powodów osobistych. Biorąc pod uwagę liczbę zabitych, rannych i zrotowanych, kontyngent stracił dziesięć procent ludzi. W „bojówce”, a to ta ucierpiała najbardziej, były pododdziały, w których straty sięgały pięćdziesięciu procent stanów.

W konsekwencji może to wywoływać stres, skłonność do irytacji, negatywne postrzeganie otoczenia w kraju i chęć „ucieczki” oraz poczucie niezrozumienia. Często wśród uczestników misji występuje chęć powrotu na kolejną misję, potrzeba znalezienia się wśród osób rozumiejących się nawzajem. Wnioski te wspierają wyniki badań WBBS: „[...] we wszystkich projektach badawczych respondenci najkorzystniej oceniali zmiany, jakie wskutek udziału w misjach zaszły w ich relacjach z kolegami”¹⁷.

Często wejście w ten etap następuje w wyniku dużego kryzysu, serii narastających problemów lub nieradzenia sobie z bieżącymi obowiązkami. Długotrwałość tej fazy zależy zarówno od indywidualnych cech, jak i od otoczenia. Jednostki o silnych osobowościach i warunkach fizycznych dostarczają naturalnego wsparcia do przejścia przez tę fazę. Inne osoby przeżywają nową sytuację ze wzmożoną siłą.

Początek fazy trzeciej, która jest etapem adaptacji i dostosowywania się do nowego środowiska, jest początkiem procesu zrozumienia nowego otoczenia. Pojawia się wtedy także pierwszy kryzys emocjonalny, który w przypadku misji w Afganistanie następował po upływie pierwszych stu dni. „Przez misjonarzy nazywany jest «kryzysem trzeciego miesiąca». Jeśli chodzi o misję Afgańską — 3 miesiące mijają w takich okresach roku, które w Polsce tradycyjnie kojarzone są z odpoczynkiem i spędzaniem wolnego czasu z rodziną i przyjaciółmi. W przypadku zimowej zmiany jest to okres Świąt Bożego Narodzenia i zabaw karnawałowych, a w czasie zmiany letniej jest to początek wakacji”¹⁸. Mając świadomość destrukcyjnego charakteru swoich działań, siły talibskie organizują wówczas najwięcej ataków. Przypomnieć należy atak na dzień przed Wigilią 2011 roku, w którym zginęło pięciu żołnierzy, czy zuchwały atak na bazę w Gazni w 28 sierpnia 2014 roku, kilka dni przed pójściem dzieci do szkoły.

Faza ta niekoniecznie kończy się sukcesem, w ekstremalnych przypadkach powoduje chęć opuszczenia misji, jeżeli są takie możliwości.

¹⁷ J. Zauer, *Doświadczenie udziału w misjach a zmiany w sytuacji społeczno-zawodowej żołnierzy WP — wybrane aspekty*, „Biuletyn” WCEO, 2014, nr 2, s. 31.

¹⁸ Anna Polcyn-Radomska, *Rozłąka wynikająca z pobytu żołnierza na misji jako potencjalne źródło trudności w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka*, „Fides es ratio”, 2014, 4(18), s. 188.

Oznacza to zrotowanie do kraju w wyniku decyzji dowódcy lub na własną prośbę. Z tym wiąże się wiele implikacji o charakterze wykluczenia w środowisku zawodowym.

W pozytywnym wymiarze następuje proces stabilizacji i rozpoczyna się okres pokonywania bieżących trudności oraz rozwiązywania problemów. Mijają obawy szoku, zaczyna się powolne przełamywanie nieufności, wewnętrznych uprzedzeń i lęków. Zarówno etap dochodzenia do siebie, jak i stadium czwarte — ostatecznego dopasowania — wymagają zwykle kompromisu między emocjami a myśleniem z fazy miesiąca miodowego, czyli zauroczenia, oraz z fazy szoku. Jest to kompromis między naszymi wygórowanymi oczekiwaniami a rzeczywistością. W fazie końcowej, czyli w fazie dopasowania, żołnierze są zdolni pracować efektywnie, znają granice swoich możliwości, potrafią przyjąć nowe sposoby realizacji zadań, a co najważniejsze — potrafią osiągnąć większą elastyczność.

Proces akulturacji zwrotnej pojawia się wraz ze zbliżającym się powrotem do macierzystego kraju. Końcowy, szósty miesiąc jest trudny. Wymaga uwagi i skupienia. Żołnierze myśląc już o powrocie i spotkaniu z rodziną, są mniej ostrożni. Wtedy zdarza się więcej wypadków i bywa, że zawodzi rutyna. Z drugiej strony niektórzy są nadmiernie ostrożni, sądząc, iż jeśli do tej pory nic się im nie stało, to przez ostatnie tygodnie muszą podwójnie uważać. Takie myślenie także rodzi stres, który z pewnością jest obecny podczas pierwszych kontaktów żołnierzy z rodzinami po powrocie z misji.

Z materiału zgromadzonego podczas realizacji badań jakościowych wynika, że tego typu zachowania powodują problemy w ponownej adaptacji do miejsca, które nie „zatrzymało się” na czas pełnienia służby na misji. „W trakcie szkolenia przedstawione były podstawowe problemy psychiczne związane z adaptacją, jakie pojawiają się u żołnierzy po półrocznym pobycie na misji, a także możliwe problemy małżeńskie”¹⁹. Obserwacje własne i rozmowy z uczestnikami misji pokazują, że trudności z akulturacją zwrotną pojawiają się w wielu obszarach. Wśród nich należy wyróżnić problemy związane z nadmierną pobudliwością, zmęczeniem podróżą i przeżyciem szoku kulturowego wywołanego powrotem do znanego, ale innego już środowiska oraz niespełnione oczekiwania finansowe i wewnętrzna złość. Poza czynnikami psychologicznymi pojawiają się też elementy negatywne związane z uczestnictwem społecznym.

Prowadzone w latach 2004–2014 badania wśród uczestników operacji afgańskiej pokazały wiele negatywnych skutków wywołanych w życiu

¹⁹ *Zapiski irackie...*, dz. cyt., s. 277.

zawodowym i społecznym żołnierzy. „Od roku 2011 daje się zauważyć różnice w ocenie aspektów rozwoju zawodowego. Na minusową, a więc niekorzystną stronę skali, przesunęły się oceny perspektywy kariery zawodowej, bezpieczeństwa zawodowego [...]. Na przestrzeni lat ankietowani raczej niekorzystnie oceniali możliwość awansu na wyższe stanowisko służbowe po powrocie z misji, jak również stanu zdrowia, na który służba poza granicami kraju nie wpływa pozytywnie”²⁰. Ponadto w negatywny sposób na funkcjonowanie w środowisku zawodowym wpływa świadomość, że doświadczenia zdobyte na misji nie są wykorzystywane w procesie rozwoju i doskonalenia. W powiązaniu z wynikami badań pokazującymi pogorszenie się relacji ze zwierzchnikami i podwładnymi może to prowadzić do frustracji i wykluczenia społecznego. Wyniki badań pokazują też, że są to grupy, z którymi badani najrzadziej dzielą się swoimi doświadczeniami²¹.

Kontakty międzykulturowe — typologia problemów

W badaniach ankietowych przeprowadzonych w grupie uczestników misji zamieszczono blok pytań dotyczących problemów jakie najczęściej spotykają żołnierzy w kontaktach z miejscową ludnością. Po zebraniu udzielonych odpowiedzi zbudowano wskaźniki zbiorcze obrazujące ich typologię.

Tabela 1. Częstotliwość występowania problemów w kontaktach międzykulturowych z miejscową ludnością (wskaźniki zbiorcze)²²

	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Wymiar stosunków społecznych	472	3,03	0,846
Wymiar symboliczno-kulturowy	488	3,00	0,856
Wymiar władzy lokalnej	486	2,93	0,902
Wymiar ekonomiczny	504	2,87	0,946
Wymiar polityczny	484	2,63	0,939

Opracowanie własne.

²⁰ J. Zauer, dz. cyt., s. 34.

²¹ K. Gronek, dz. cyt., s. 49.

²² Przed przeprowadzeniem końcowych obliczeń wykonano analizę rzetelności skal z wykorzystaniem współczynnika Alfa Cronbacha. Wszystkie skale miały wartość wyższą niż 0,7.

Z uzyskanych danych wynika, że największe problemy związane z kontaktami pomiędzy miejscową ludnością a żołnierzami dotyczą sfery, którą dla potrzeb badania określono mianem stosunków społecznych oraz symboliczno-kulturowych. Warto zatem prześledzić rozkład szczegółowych odpowiedzi respondentów, z których zbudowano te skale. Na poziomie hipotezy przyjęto, że wraz ze wzrostem częstotliwości występowania tego rodzaju problemów wzrastała będzie skłonność żołnierzy do zmian w sposobie postrzegania własnej osobowości społecznej oraz sposobie odgrywania ról społecznych w przyszłości.

Tabela 2. Wymiar stosunków społecznych (wyniki częściowe)

<i>Jak często spotkał(a) się Pan/Pani z problemami w kontaktach z miejscową ludnością wynikającymi z następujących kwestii?</i>	N	Średnia	Odchylenie standardowe
Specyficznego miejsca kobiet w strukturze społecznej	510	3,39	1,317
Wysokiej roli powiązań rodzinnych	509	3,28	1,122
Znaczenia tożsamości narodowej lub etnicznej — przywiązanie do miejsca, w którym się żyje	513	3,19	1,109
Ustnego, a nie sformalizowanego obiegu informacji	504	3,16	1,099
Znaczenia lokalnych norm współżycia, zakazów i nakazów regulujących życie społeczne, np. norm religijnych	512	3,16	1,136
Gotowości do poświęcenia zdrowia i życia w imię wyższych celów	508	3,09	1,257
Gotowości do wymierzania surowych kar	507	3,08	1,229
Odmiennego pojmowania czasu (np. czasu na podjęcie wiążącej decyzji)	511	3,05	1,139
Poziomu występowania niechęci wobec przedstawicieli innych ras	512	3,01	1,158
Poziomu otwartości na innych (obcych)	507	2,99	1,103
Poszanowania cudzej własności	509	2,97	1,145
Przekazu opartego na symbolach, a nie na informacjach merytorycznych	510	2,97	1,121
Poziomu aprobaty wobec nowych rozwiązań technologicznych	511	2,87	1,074
Poziomu aprobaty wobec nowych rozwiązań społeczno-politycznych (np. wolnych wyborów, emancypacji kobiet)	512	2,83	1,154

Krzyżowania się wpływów różnych religii na jednym terenie	509	2,75	1,194
Zdolności do negocjacji, czyli elastycznego traktowania istniejących lokalnie zwyczajów (odstępstw od kar)	509	2,71	1,161

Opracowanie własne.

Najczęściej różnice kulturowe były zauważalne w: pozycji kobiet w strukturze społecznej (średnia 3,39 pkt.), roli powiązań rodzinnych, czyli egzystowaniu w ramach instytucji klanu (średnia 3,28 pkt.), przywiązaniu do miejsca urodzenia (średnia 3,19 pkt.), randze ustnego obiegu informacji (średnia 3,16 pkt.) oraz znaczeniu religii w codziennym życiu mieszkańców terenów objętych misją (średnia 3,16 pkt.). W przypadku wymiaru nazwanego symboliczno-kulturowym otrzymano następujący rozkład odpowiedzi.

Tabela 3. Wymiar symboliczno-kulturowy (wyniki cząstkowe)

<i>Jak często spotkał(a) się Pan/Pani z problemami w kontaktach z miejscową ludnością wynikającymi z następujących kwestii?</i>	N	Średnia	Odchylenie standardowe
„Agresywnego” sposobu manifestowania uczuć (np. żywej gestykulacji, okrzyków itp.)	508	3,20	1,099
Symbolicznego znaczenia stroju oraz obyczajów z nim związanych (np. nakrycia głowy, butów itp.)	515	3,16	1,157
Roli sieci powiązań pomiędzy ludźmi, znajomości itp.	512	3,00	1,103
Kultu przodków i miejsc pamięci z nimi związanych	506	2,99	1,148
Formy wypowiedzi ustnej niezgodnej z treścią przekazu (np. emocjonalnego zaangażowania w wypowiedziach dotyczących rzeczy błahych)	514	2,99	1,044
Dużego znaczenie historii danego regionu w codziennym życiu jego obecnych mieszkańców	513	2,99	1,087
Błędów w tłumaczeniu z lokalnego języka	511	2,95	1,086
Problemu z umiejscowieniem konkretnych osób w ramach struktury społecznej (np. przywódcy czy przeciętnego obywatela)	514	2,85	1,089
Posługiwania się językiem pełnym metafor	509	2,79	1,140

Opracowanie własne.

Ze zgromadzonych w tabeli obliczeń wynika, że płaszczyzną nieporozumień powstałych w wyniku kontaktów z mieszkańcami regionu były kwestie związane z formą artykulacji emocji (średnia 3,20 pkt). Następnym problemem była symboliczna wymowa stroju (średnia 3,16 pkt). Znacząca okazała się też rola kapitału społecznego w codziennym życiu mieszkańców terenów objętych działaniami misji (średnia 3,00 pkt). Problemy wynikające z faktu kontaktu z osobami wywodzącymi się z odmiennego kręgu kulturowego są niewątpliwie czynnikiem, który zmienia sposób postrzegania rzeczywistości zarówno podczas obecności na misji, jak i po powrocie do kraju. Jednak precyzyjne ustalenie kierunku oraz siły tychże zmian wymaga przeprowadzenia bardziej pogłębionych badań socjologicznych w środowisku żołnierzy.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wpływu obecności polskich żołnierzy w krajach innego kręgu kulturowego na ich społeczne uczestnictwo w dużej mierze ma charakter eksploracyjny. Zarysowane problemy badawcze oraz postawione hipotezy wymagają z pewnością pogłębionych analiz zarówno na poziomie wykorzystanych modeli teoretycznych, jak i ich empirycznej podbudowy. Wydaje się, że obecność żołnierzy na misjach będzie w największy sposób rzutowała na bezpośrednie otoczenie społeczne ich uczestników. Wynikiem wszystkich zaprezentowanych badań jest stwierdzenie, że przebywanie na zagranicznej misji wojskowej wpływa na sposób definiowania ról społecznych. Analizując dane uzyskane z badań ankietowych, można zauważyć, że najwyraźniej tendencja ta wystąpiła w przypadku dwóch kategorii, które dla potrzeb badania określono mianem stosunków społecznych oraz symboliczno-kulturowych.

Wykorzystując ustalenia zawarte w teorii ról społecznych, grup odniesienia oraz socjalizacji, można stwierdzić, że w przypadku pierwszej z prezentowanych kategorii sposób definiowania ról może zmienić się w wymiarze: wartościowania pozycji kobiet w rodzinach, postrzegania rodziny jako wartości o charakterze zarówno instrumentalnym (powiązania rodzinne), jak i autotelicznym (rodzina jako wartość sama w sobie) oraz podkreślania znaczenia tożsamości narodowej czy etnicznej w relacjach międzyludzkich.

W drugim przypadku zmianie może ulec „odczytywanie” sensu formy wyrażania emocji oraz ocena symbolicznego wymiaru stroju czy znaczenie

posiadania poważnego kapitału społecznego dla funkcjonowania w codziennym życiu.

Te dosyć jednoznaczne wnioski wymagają pogłębionych badań dotyczących tego, czy rzeczywiście po powrocie do kraju, wraz z upływem czasu, siła i kierunek owych tendencji utrzymały się, czy może uległy odwróceniu. Należy także zwrócić uwagę na przebieg procesu akulturacji zwrotnej, którą w tym kontekście można traktować podobnie jak resocjalizację. Dodatkowo warto zastanowić się nad analizą wpływu obecności na misji na rodzinę rozumianą jako całość, czyli grupę społeczną oraz instytucję. Wydaje się, że sprowadzenie tychże analiz (w rozumieniu interwencji psychologicznej) wyłącznie do relacji żołnierz — żona, żołnierka — mąż nie prowadzi do zrozumienia przemian, jakie niesie z sobą tego rodzaju sytuacja. Choć w gruncie rzeczy w codziennych relacjach będzie najsilniej odzwierciedlało się „piętno” obecności na misji. Warto również zauważyć, że bardzo mało wiemy o przemianach rodziny w sytuacji wyjazdu na misje kobiet.

Praktycznym rezultatem poczynionych w artykule ustaleń jest stwierdzenie konieczności stałego monitorowania przez instytucje podległe wojsku dyskursu medialnego dotyczącego misji wojskowych oraz postaw polskiego społeczeństwa wobec weteranów. Należy również stworzyć program interwencji socjologicznej, którego celem będzie ograniczenie negatywnych dla żołnierzy i ich rodzin skutków tego rodzaju przekazów. Stały monitoring zmian w osobowości społecznej żołnierzy i postaw wobec nich samych na różnych poziomach życia społecznego jest niewątpliwie niezbędny w procesie włączania weteranów w nurt życia społecznego po ich powrocie z misji poza granicami kraju.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bartosik-Purgot M., *Otoczenie w biznesie międzykulturowym*, PWE, Warszawa 2006.
- [2] Cooley C. H., *Jaźń społeczna. Znaczenia „ja”*, [w:] *Socjologia. Lektury*, red. P. Sztompka, M. Kucia, Wyd. Znak, Kraków 2006.
- [3] Czarnecka B., *W poszukiwaniu oznak szoku kulturowego — polskie imigrantki w Wielkiej Brytanii*, [w:] „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Sociologica*”, 2012, IV, Vol. 2.
- [4] Foucault M., *Narodziny kliniki*, Wyd. KR, Warszawa 1999.

- [5] Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2007.
- [6] Gronek K. A., *Wsparcie społeczne żołnierzy powracających z misji poza granicami kraju*, „Biuletyn” WCEO, 2014, nr 2.
- [7] Grzędziński W., *Pustka*, Warszawa 2015.
- [8] Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, PWN, Warszawa 2000.
- [9] Merton R. K., *Teoria socjologiczna a struktura społeczna*, PWN, Warszawa 2002.
- [10] Modrzewski J., *Socjalizacja i uczestnictwo społeczne. Studium socjopedagogiczne*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2004.
- [11] Pawlak M., *Świadomość międzykulturowa we współczesnych konfliktach zbrojnych*, Wyd. Wyższej Szkoły Handlu i Usług, Poznań 2013.
- [12] *Zapiski irackie. Relacje i wspomnienia uczestników IV zmiany PKW Irak*, red. W. Skrzypczak, M. Zieliński red., Żagań 2006.
- [13] Polcyn-Radomska A., *Rozłąka wynikająca z pobytu żołnierza na misji jako potencjalne źródło trudności w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka*, „Fides es ratio”, 2014, 4(18).
- [14] Szubińska B., *Udział polskich kobiet w misjach pokojowych i stabilizacyjnych*, WCEO, Warszawa 2014.
- [15] Schwarzgruber M., *Krok do systemu*, „Kurier Weterana”, nr 1, [online], http://centrum-weterana.mon.gov.pl/plik/file/KURIER_nr1.pdf [dostęp 10.09.2016].
- [16] Zauer J., *Doświadczenie udziału w misjach a zmiany w sytuacji społeczno-zawodowej żołnierzy WP — wybrane aspekty*, „Biuletyn” WCEO, 2014, nr 2.

FOREIGN MILITARY MISSION AS A SOCIALIZATION'S ENVIRONMENT FOR SOLDIERS

ABSTRACT

The basic aim of presented article is sociological diagnosis of social situation in which participants of foreign missions are found during tasks and challenges that they fulfil abroad. Challenges bound with military service among different culture provides to changes

in individual fulfilling of social roles. This change can be defined as specific secondary socialization. After return to the homeland, soldiers re-define range and way of implementation the most important social roles (as a professionalists, a family members, among friends and closest neighbours) that are crucial in their everyday existence what can have a future result in different paterns of behavior and social interactions.

Keywords:

social participation, cross-cultural contacts, culture shock, socjalization.